

Το πολιτικό κόμμα Χρυσή Αυγή ως εγκληματική οργάνωση

(Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμ. 2425/2020 απόφαση
του Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων Αθηνών¹)

Δημήτριος Καραγκούνης

Υπ. Δ.Ν., Σπουδαστής ΕΣΔΙ

Η δημοσίευση της απόφασης του Εφετείου Αθηνών στην πολύκροτη υπόθεση της Χρυσής Αυγής έχει αναμφίβολα ιδιαίτερη βαρύτητα από δικαιοπολιτική άποψη, καθώς για πρώτη φορά στην ιστορία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας αντιμετωπίστηκε ένα πολιτικό κόμμα με τα μέσα του ποινικού δικαίου. Πέραν αυτού, σε νομικό επίπεδο συμπυκνώνει με εύστοχο τρόπο τις παγιωμένες πλέον θέσεις τόσο της νομολογίας όσο και της θεωρίας ως προς τη φύση της εγκληματικής οργάνωσης και ως προς τους υπαλλακτικούς τρόπους τέλεσης του εγκλήματος του άρθρου 187 ΠΚ. Στις νομικές παραδοχές της σχολιαζόμενης απόφασης θα επικεντρωθούν οι παρατηρήσεις που ακολουθούν.

1. Αρχικά, η απόφαση στοιχείται προς την απολύτως κρατούσα νομολογία αναφορικά με τη φυσιογνωμία που απαιτείται να έχει μια συσσωμάτωση προσώπων ώστε να χαρακτηριστεί ως εγκληματική οργάνωση κατά την έννοια του άρθρου 187 ΠΚ. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι απαιτεί-

ται: «Η ομάδα να έχει εσωτερική διάρθρωση, επιχειρησιακή και ιεραρχική δομή, με την έννοια ότι τα νεότερα ή κατώτερα μέλη υποτάσσουν τη βούλησή τους στα παλιότερα ή ανώτερα και όλοι μαζί, αδιαφόρως αν αυτό επιτυγχάνεται ελεύθερα ή με την καλλιέργεια σχέσεων επιβολής-υποταγής, διαμορφώνουν μια νέα, ενιαία βούληση, αυτή της οργάνωσης, που κατευθύνεται

Εφετείο Αθηνών, Δίκη Χρυσής Αυγής, 7 Οκτωβρίου 2020.

στην επίτευξη ενός κοινού σκοπού»,² με την επιπλέον προσθήκη ότι: «Δομημένη επιχειρησιακά ομάδα είναι εκείνη που δεν σχηματίζεται περιστασιακά για τη διάπραξη ενός εγκλήματος, αλλά συγκροτείται για να έχει διαρκή εγκληματική δράση». Τα ανωτέρω στοιχεία της εγκληματικής οργάνωσης υποδηλώνουν την *πραγματοπαγή* φύση³ αυτής (σε αντιδιαστολή προς την *προσωποπαγή* φύση της συμμορίας), ότι δηλαδή εντός της οργάνωσης έχει διαμορφωθεί μια συγκεκριμένη ιεραρχική δομή, υφίστανται συγκεκριμένοι εσωτερικοί κανόνες λειτουργίας και τα επιμέρους καθήκοντα και αρμοδιότητες κατανέμονται μεταξύ των μελών της οργάνωσης, ώστε να επιτυγχάνεται με τον βέλτιστο τρόπο η επίτευξη του σκοπού της.

Από την άλλη, πρέπει να επισημανθεί ότι με την ψήφιση του ΠΚ/2019 ο νομοθετικός ορισμός της εγκληματικής οργάνωσης τροποποιήθηκε, καθώς προστέθηκε το στοιχείο της «*επιχειρησιακής*» δομής της οργάνωσης. Ο όρος «επιχειρησιακά» δομημένη οργάνωση, παρότι σύμφωνα με τον ιστορικό νομοθέτη⁴ αποδίδει τον *πραγματοπαγή* χαρακτήρα της οργάνωσης με όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν ανωτέρω, και ως εκ τούτου η εν λόγω προσθήκη δεν φαίνεται να συνεπάγεται κάποια ουσιαστική διαφοροποίηση σε σχέση με την προϊσχύσασα διατύπωση της διάταξης,⁵ εντούτοις πρέπει ορθότερα να γίνει δεκτό ότι ο όρος «επιχειρησιακά» είτε εξειδικεύει την οικονομική φύση της εγκληματικής οργάνωσης (ήτοι, ότι αυτή εντάσσεται στο οργανωμένο έγκλημα και συνιστά κατά τούτο μια οικονομική επιχείρηση) και συνακόλουθα απαιτείται η ανίχνευση του στοιχείου της κερδοσκοπίας των μελών μέσω της τέλεσης των αξιοποιώνων πράξεων, είτε προσδιορίζει ειδικότερα το στοιχείο της στρατιωτικής δομής της οργάνωσης

2. Βλ. με παρόμοια διατύπωση την πάγια νομολογία του Ακυρωτικού: ΑΠ 1377/2020, ΠοινΧρ ΟΑ' (2021), 670· ΑΠ 716/2020, ΠοινΔικ 2022, 234· ΑΠ 670/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 381/2018, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 210/2017, ΤΝΠ ΔΣΑ· ΑΠ 71/2015, ΠοινΧρ ΞΣΤ' (2016), 350· ΑΠ 473/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ.

3. Βλ. *Λίβος*, Οργανωμένο Έγκλημα: Έννοια και δικονομικοί τρόποι αντιμετώπισής του, σε: Πρακτικά Ζ' Συνεδρίου Ελληνικής Εταιρίας Ποινικού Δικαίου (2000), σ. 34-35· *του ίδιου*, Οργανωμένο Έγκλημα & Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις (2007), σ. 108-109.

4. Αιτιολογική Έκθεση ΠΚ/2019, σ. 42.

5. Πρβλ. εντούτοις την ΑΠ 597/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σύμφωνα με την οποία η προσθήκη του όρου «επιχειρησιακή» έχει καταστήσει τη διάταξη ευμενέστερη της προϊσχύουσας, για τους αναφερόμενους στην οικεία ΑιτΕκθ λόγους.

και του στρατιωτικού τρόπου διαρρύθμισης της λειτουργίας της⁶ σε κάθε δε περίπτωση, το δικαστήριο οφείλει να διερευνά ποιο από τα δύο ανωτέρω στοιχεία συντρέχει, ώστε να γίνεται η υπαγωγή της συγκεκριμένης περίπτωσης στην έννοια της επιχειρησιακά δομημένης εγκληματικής οργάνωσης.

Εν προκειμένω, έγινε δεκτό ότι η επιχειρησιακή δομή της οργάνωσης ΧΑ συνίστατο στην ιεραρχική δομή της,⁷ με επικεφαλής και απόλυτο κυρίαρχο τον Γενικό Γραμματέα, Αρχηγό και εκπρόσωπο της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του πολιτικού κόμματος, τους Βουλευτές-Περιφερειάρχες και τον υπεύθυνο κάθε Τοπικής Οργάνωσης-Πυρηνάρχη, χαρακτηριστικό δε αυτής ήταν η απόλυτη και τυφλή υπακοή των κατώτερων μελών της οργάνωσης στις διαταγές των ανώτερων, η στρατιωτική πειθαρχία των μελών της, η διαρκής λογοδοσία των κατώτερων οργάνων στα κεντρικά όργανα της διοίκησης της οργάνωσης και η διαρκής ενημέρωση των τελευταίων για όλες τις δράσεις των μελών των επιμέρους τοπικών οργανώσεων, ενώ εντός της οργάνωσης λειτουργούσαν επίλεκτες ομάδες ατόμων που συμμετείχαν σε παραστρατιωτικές εκπαιδεύσεις, έφεραν ομοιόμορφη στρατιωτική ενδυμασία, κατείχαν σχεδόν όλοι παράνομα όπλα, και τέλος τα λεγόμενα «Τάγματα Εφόδου» εξαπέλυαν μεθοδευμένες και επιχειρησιακά (ήτοι, στρατιωτικά) οργανωμένες βίαιες επιθέσεις εναντίον συγκεκριμένων ομάδων-στόχων (κυρίως αλλοδαπών και αντιφρονούντων). Όλα τα ανωτέρω στοιχεία που προέκυψαν από την αποδεικτική διαδικασία συνηγορούν υπέρ της υπαγωγής της οργάνωσης της ΧΑ στην έννοια της εγκληματικής οργάνωσης κατ' άρθρο 187 ΠΚ.

2. Το σημείο στο οποίο διαφοροποιείται το δικαστήριο από τα γενόμενα δεκτά κατά την κρατούσα νομολογία (και τη μάλλον κρατούσα θεωρία) βρίσκεται στην υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 187. Ειδικότερα, στην απόφαση γίνεται δεκτό ότι: «Με την τροποποίηση της διάταξης του άρ. 187 ΠΚ με τον Ν. 3875/2010 και την αντικατάσταση της φράσης “και επιδιώκει” με τη φράση “που επιδιώκει”, ο δόλος σκοπού βαρύνει πλέον την ίδια την οργάνωση, η επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων από την εγκληματική οργάνωση συνιστά πλέον στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του άρ. 187 παρ. 1 ΠΚ και συνακόλουθα αρκεί να συντρέχει στον δράστη ενδεχόμενος δόλος ως προς το γεγονός ότι εντάσσεται σε ομάδα που επιδιώκει την τέλεση των αξιοποιήσιμων πράξεων της παρ. 1 του άρ. 187 ΠΚ, ώστε να θεωρηθεί αυτουργός του εγκλήματος της ένταξης». Η άποψη αυτή είχε ήδη υποστηριχθεί στη θεωρία⁸

6. Βλ. αναλυτικότερα *Καραγκούνης*, Σχετικά με την έννοια της εγκληματικής οργάνωσης [άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ], ΠοινΧρ ΟΒ' (2022), σ. 258-259.

7. Βλ. επίσης τον αναλυτικό σχολιασμό του παραπεμπτικού βουλευμάτος ειδικά ως προς την ιεραρχία της οργάνωσης από τη *Βόλη*, Αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας: Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής, ΠοινΔικ 2019, σ. 690 επ.

8. *Λίβος*, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ., ΠοινΧρ ΞΕ' (2015), σελ. 312-314· *Καραγκούνης*, Η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ, ΠοινΧρ ΞΖ' (2017), σ. 636-639.

και, όπως έχει εκτεθεί, η υιοθέτησή της έχει σημαντικές συνέπειες στο ζήτημα της διάκρισης αυτουργίας και συμμετοχής στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 187. Επί συνδρομής απλώς ενδεχόμενου δόλου στο πρόσωπο του μέλους ως προς την επιδίωξη των εγκλημάτων εκ μέρους της οργάνωσης στην οποία είναι ενταγμένο, καταφάσκει η ποινική του ευθύνη για την αυτουργική διάπραξη του εγκλήματος της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση και επομένως δεν απαιτείται η διάγνωση της συνδρομής άμεσου δόλου α' βαθμού στο εκάστοτε μέλος ως προς την επιδίωξη των εγκλημάτων. Με τον τρόπο αυτόν, γίνεται αντιληπτό ότι διευρύνεται σημαντικά το πεδίο της αυτουργικής μορφής τέλεσης του εγκλήματος σε βάρος της συμμετοχικής.

Αξίζει επιπλέον να επισημανθεί ότι στην απόφαση γίνεται δεκτό ότι: «Δεν είναι αναγκαίο οι εγκληματικές αυτές πράξεις να αποτελούν τον κύριο σκοπό ή την αποκλειστική δραστηριότητα της οργάνωσης».⁹ Τούτη η παραδοχή έχει σημασία διότι έχει ως περαιτέρω συνέπεια ότι δεν απαιτείται η εγκληματική οργάνωση να αναπτύσσει αποκλειστικά εγκληματική δραστηριότητα, αλλά είναι καθ' όλα δυνατό να δραστηριοποιείται τόσο στον χώρο της νομιμότητας όσο και στον χώρο του εγκλήματος – όπως συμβαίνει εν προκειμένω με τη δράση ενός κατά τα λοιπά νόμιμου πολιτικού κόμματος. Είναι αναγκαίο πάντως η διάπραξη εγκλημάτων να αποτελεί έστω μία από τις βασικές επιδιώξεις της οργάνωσης, με τρόπο ώστε αυτή (η διάπραξη εγκλημάτων) να συμπροσδιορίζει τουλάχιστον την εσωτερική δομή και στοχοθεσία της οργάνωσης, ενώ πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αρκεί να τελούνται εγκλήματα περιστασιακά ή παρεμπιπτόντως από ορισμένα μέλη στο πλαίσιο της οργάνωσης για να χαρακτηριστεί αυτή ως εγκληματική.¹⁰

Η απόφαση παραθέτει ακόμα τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται η επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων εκ μέρους της οργάνωσης –άρα η αντίχνευση αυτών έχει σημασία σε επίπεδο απόδειξης–, όπως, μεταξύ άλλων: «[...] με μεγάλοστομες διακηρύξεις ηγετικών στελεχών της ομάδας, με τα συνθήματα της οργάνωσης, με τη στρατιωτική εμφάνιση και στρατιωτική εκπαίδευση των μελών και την εξάσκηση αυτών στη χρήση όπλων, ώστε να είναι ετοιμοπόλεμοι να πλήξουν όσους θεωρούν με τα δικά τους κριτήρια αντιπάλους και γενικά ανεπιθύμητους, με τη διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων από μέλη της ομάδας, με επιθέσεις σε βάρος ατόμων με κίνητρα ρατσιστικά, ως και από μαρτυρίες μελών της ομάδας που αποχώρησαν αφού συνειδητοποίησαν τον εγκληματικό της οργάνωσης χαρακτήρα».¹¹ Είναι φανερό ότι τα ανωτέρω μνημονεύόμενα στην απόφαση στοιχεία είναι προσαρμοσμένα στη συγκεκριμένη δικαζόμενη υπόθεση, καθώς προσδιορίζουν την εγκληματική στοχοθεσία μόνο των νεοναζιστικών οργάνωσεων και όχι γενικά μιας οποιαδήποτε εγκληματικής οργάνωσης (όπως ιδίως εκείνων που εντάσσονται στο

9. Έτσι και η ΑΠ 1170/2019, ΤΝΠ ΔΣΑ.

10. *Καραγκούνης*, Σχετικά με την έννοια της εγκληματικής οργάνωσης, ΠοινΧρ ΟΒ' (2022), σ. 259, με περαιτέρω παραπομπές.

11. Η απόφαση ακολουθεί στο σημείο αυτό κατά γράμμα την άποψη που υποστήριξαν ήδη οι *Σατλάνης / Μαργαρίτης*, Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης; ΠοινΔικ 2013, σ. 766.

οργανωμένο έγκλημα). Εξάλλου, πρέπει να επισημανθεί ότι τα στοιχεία αυτά συνιστούν κατ' ουσίαν *ενδείκτες*, η διάγνωση της συνδρομής των οποίων οδηγεί τον εφαρμοστή του δικαίου στο συμπέρασμα ότι σε μια οργάνωση μπορεί να *καταλογιστεί* ο σκοπός της διάπραξης εγκλημάτων, που αποτελεί από αυτή τη σκοπιά *διαθετική ιδιότητα* της οργάνωσης.¹²

Ένα τελευταίο σημείο που θα πρέπει να προσεχθεί ως προς την υπαγωγή της συγκεκριμένης δικαζόμενης οργάνωσης στην έννοια της εγκληματικής οργάνωσης του άρθρου 187 είναι ότι, κατά το δικαστήριο, μεταξύ των κύριων χαρακτηριστικών της εγκληματικής οργάνωσης της ΧΑ ήταν: «Η επιδίωξη της για την τέλεση αξιοποιώντων πράξεων (άρ. 187 παρ. 1 ΠΚ), με στόχο την επίτευξη των προαναφερόμενων σκοπών της, κυρίως δε των εγκλημάτων της ανθρωποκτονίας από πρόθεση (άρ. 299 ΠΚ), απόπειρας ανθρωποκτονίας από πρόθεση κ.λπ. καθώς επίσης και πλημμελημάτων της επικίνδυνης σωματικής βλάβης, του εμπρησμού, παραβάσεων της νομοθεσίας περί όπλων κ.λπ.». Η ανωτέρω παραδοχή του δικαστηρίου είναι προβληματική διότι, ενώ υπό την προϊσχύσασα διατύπωση της διάταξης του άρθρου 187 παρ. 1 που περιείχε κατάλογο αξιοποιώντων πράξεων οι οποίες μπορούσαν να αποτελέσουν κατά νόμο αντικείμενο επιδίωξης μιας εγκληματικής οργάνωσης –μεταξύ των οποίων, σημειωτέον, συγκαταλέγονταν τόσο κακουργήματα όσο και πλημμελήματα–, πλέον, μετά την ψήφιση του Ν. 4619/2019 και υπό την ισχύουσα ρύθμιση του νόμου, για να χαρακτηριστεί μια οργάνωση ως εγκληματική πρέπει να επιδιώκει τη διάπραξη οποιουδήποτε κακουργήματος, και επομένως κατά τούτο η διάταξη είναι εν μέρει δυσμενέστερη της προϊσχύουσας.¹³ Ως εκ τούτου, η συμπερίληψη μεταξύ των σκοπών της οργάνωσης της ΧΑ της διάπραξης πλημμελημάτων, όπως η επικίνδυνη σωματική βλάβη, ο εμπρησμός ή τα πλημμελήματα του Ν. 2168/1993,¹⁴ δεν συμβαδίζει πλέον (από 1/7/2019 και εφεξής) με τη διάταξη του άρθρου 187 παρ. 1, παρόλο που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η επιδίωξη και αυτών των εγκλημάτων φανερώνει την εν γένει εγκληματική στοχοθεσία της συγκεκριμένης οργάνωσης.

3. Ως προς τον τρόπο τέλεσης του εγκλήματος της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, στη σχολιαζόμενη απόφαση γίνονται δεκτά τα εξής: «[...] για να γίνει ή να παραμείνει κάποιος

12. Για τις διαθετικές έννοιες και τους ενδείκτες, βλ. αναλυτικότερα *Μυλωνόπουλος*, Διαθετικές έννοιες και Ποινικό Δίκαιο, Υπερ 1993, σ. 243 επ. (253)· *του ίδιου*, *Komparative und Dispositionsbegriffe im Strafrecht* (1998), σ. 82 επ. (100-101). Πρβλ. και *Morozinis*, *Dogmatik der Organisationsdelikte* (2010), σ. 272 επ.

13. ΑΠ 597/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Πρβλ. εν γένει και Δημάκης, Η εφαρμογή της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege praevia* στα διαρκή εγκλήματα, Επί του προβλήματος της «αναδρομικής» εφαρμογής του αρ. 187 παρ. 1 Π.Κ., σε: Τιμίτ Ν. *Ανδρουλάκη* (2003), σ. 107.

14. Σε αντίθεση με τον εμπρησμό (ΠΚ 264) και τα εγκλήματα του νόμου περί όπλων (Ν. 2168/1993), το έγκλημα της επικίνδυνης σωματικής βλάβης (ΠΚ 309) δεν συμπεριλαμβανόταν καν στον κατάλογο του άρθρου 187 παρ. 1 υπό την προϊσχύσασα διατύπωση της διάταξης (προ του Ν. 4619/2019).

μέλος της ομάδας απαιτείται και αρκεί η εκ μέρους αυτού αποδοχή του σκοπού της, χωρίς να είναι αναγκαία και η προσωπική συμμετοχή του σε επί μέρους πράξεις, οι οποίες άγουν στην επίτευξη του σκοπού. [...] Η ένταξη του μέλους εκδηλώνεται με την ενεργή συμμετοχή του στις εκδηλώσεις και στις δραστηριότητες της εγκληματικής ομάδας, με την αποδοχή των σκοπών της ως θεμιτών, με τη διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων, με την προπαγάνδα υπέρ της οργάνωσης, με τη χρηματοδότηση αυτής, με την προσέλκυση νέων μελών, με κάθε είδους στήριξη της οργάνωσης [...]. Εκδηλώνεται επίσης με τη συμμετοχή σε στρατιωτική εκπαίδευση, σε εορταστικές εκδηλώσεις, σε ομιλίες, με βάση την εγγραφή στοιχείων ταυτότητας, διαμονής, τηλεφώνων κ.λπ. σε καταλόγους της οργάνωσης».¹⁵ Ζήτημα είναι, ωστόσο, εάν όλες οι ανωτέρω συμπεριφορές μπορούν να αξιολογηθούν συλλήβδην ως μορφές αυτουργικής διάπραξης του εγκλήματος της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, ή εάν, αντίθετα, ορισμένες από αυτές δεν διαθέτουν τα αναγκαία εκείνα χαρακτηριστικά που απαιτούνται ώστε να αναβαθμιστούν σε αυτουργικές (ιδίως: μια ορισμένη βαρύτητα ή επικινδυνότητα), αλλά στοιχειοθετούν είτε το έγκλημα της υποστήριξης εγκληματικής οργάνωσης κατ' άρθρο 187 παρ. 4 είτε κάποια μορφή συμμετοχής εν στενή εννοία (ηθική αυτουργία ή συνέργεια) στο έγκλημα της ένταξης.

4. Ως προς τον τρόπο τέλεσης του εγκλήματος της *διεύθυνσης* εγκληματικής οργάνωσης, στην απόφαση περιέχονται οι ακόλουθες παραδοχές: «Διευθύνων την εγκληματική οργάνωση, [...], είναι εκείνος ο οποίος ορίζει δεσμευτικά τους σκοπούς της, την πολιτική ή την ιδεολογική της ταυτότητα, εκείνος ο οποίος οριοθετεί τις πράξεις με τις οποίες η οργάνωση αποκτά ή εξακολουθεί να κατέχει την ταυτότητα αυτή, εκείνος ο οποίος καθορίζει την στρατηγική της οργάνωσης, τον τρόπο προώθησης και εφαρμογής των στόχων της, εκείνος ο οποίος νοσηματοδοτεί τις πράξεις των μελών της, ο ιθύνων νους της οργάνωσης. Συνακόλουθα, για τις αξιόποινες πράξεις που διαπράττει το μέλος της οργάνωσης, δεν είναι αναγκαίο να έχουν δοθεί συγκεκριμένες προς τούτο εντολές του διευθύνοντος αυτή, καθόσον οι αξιόποινες αυτές πράξεις εντάσσονται και διαπράττονται μέσα στο ιδεολογικό πλαίσιο που ο διευθύνων την οργάνωση έχει δεσμευτικά καθορίσει. Εξάλλου, διευθυντικές αρμοδιότητες και καθήκοντα δύνανται να έχουν πλείονα του ενός πρόσωπα και με ιεραρχία μεταξύ τους, τα οποία με τις δικές τους ενέργειες συνεπικουρούν το έργο του εμφανιζόμενου προς τα έξω ενός και μοναδικού αρχηγού».¹⁶ Οι ανωτέρω παραδοχές απηχούν εν πολλοίς την άποψη που είχε υποστηριχθεί ήδη στη θεωρία¹⁷ σχετικά με το έγκλημα της *διεύθυνσης* εγκληματικής οργάνωσης, σύμφωνα με την οποία ο αρχηγός-διευ-

15. Και στο σημείο αυτό η σχολιαζόμενη απόφαση ακολουθεί κατά γράμμα την άποψη που υποστήριξαν ήδη οι *Σατλάνης / Μαργαρίτης*, Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης; ΠονΔικ 2013, σ. 766.

16. Ως προς την τελευταία αποστροφή, έτσι *expressis verbis* η ΑΠ 1170/2019, ΤΝΠ ΔΣΑ.

17. Βλ. *Λίβος*, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ., ΠονΧρ ΞΕ' (2015), σ. 314-317. Πρβλ. ακόμα *Καμπέρον*, σε: Χαραλαμπίκη-ΕρμΠΚ (2020), Άρθρο 187, πλαγιάριθμ. 26.

θυντής της οργάνωσης είναι εκείνος ο οποίος προσδιορίζει αφενός μεν την *ταυτότητα* της οργάνωσης (εν προκειμένω: νεοναζιστική), αφετέρου δε τους εγκληματικούς *στόχους* της και τα μέσα διά των οποίων πρόκειται να υλοποιηθούν αυτοί.¹⁸ Τυχόν λοιπές δραστηριότητες, όπως λ.χ. καθοδήγηση, εποπτεία, έλεγχος, διαβίβαση εντολών στα κατώτερα ιεραρχικά μέλη της οργάνωσης, μπορούν μόνο να λειτουργήσουν ως ενδείξεις σε επίπεδο απόδειξης για την ανεύρεση του διευθυντή της οργάνωσης και δεν αποτελούν επαρκείς όρους για την κατάφαση της ιδιότητας αυτής σε κάποιο μέλος, αλλά ενδέχεται να συνιστούν πράξη συνέργειας του μέλους στην (τελούμενη από άλλον) διακεκριμένη πράξη της διεύθυνσης.¹⁹

5. Η απόφαση διαλαμβάνει και ορισμένες ενδιαφέρουσες παραδοχές ως προς τη σχέση της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης του άρθρου 187 με την έννοια της εγκληματικής οργάνωσης του οργανωμένου εγκλήματος, ιδίως όπως αυτή ορίζεται στη Σύμβαση του Πατέρμο.²⁰ Η απόφαση δέχεται ότι: «[...] επιβάλλει μεν η Σύμβαση την τιμωρία προσώπων που συστήνουν ή συμμετέχουν σε εγκληματικές οργανώσεις, στόχος των οποίων είναι ο προσπορισμός οικονομικού οφέλους, ουδόλως όμως αποκλείει την εξίσου αυστηρή τιμωρία προσώπων που συστήνουν ή συμμετέχουν σε εγκληματικές οργανώσεις οι οποίες δρουν με διαφορετικά κίνητρα». Καταλήγει δε στο ορθό συμπέρασμα ότι «η ύπαρξη οικονομικού κινήτρου δεν αποτελεί απαραίτητο στοιχείο ποινικού χαρακτηρισμού μιας ομάδας ως εγκληματικής οργάνωσης». Με τα ανωτέρω, απορρίπτεται η άποψη που είχε υποστηριχθεί από τη μειοψηφία του παραπεμπτικού βουλευματος, σύμφωνα με την οποία το κείμενο της διάταξης του άρθρου 187 ΠΚ έπρεπε να ερμηνευθεί υπό το φως του υπερνομοθετικής ισχύος κειμένου της Σύμβασης και έτσι να θεωρηθεί ότι αναγκαίο εννοιολογικό στοιχείο της εγκληματικής οργάνωσης είναι ο σκοπός πορισμού οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους.²¹ Η άποψη αυτή, άλλωστε, είχε ήδη επικριθεί στη θεωρία με το βάσιμο επιχειρήμα ότι η Σύμβαση του Πατέρμο θεσπίζει την υποχρέωση στα κράτη-μέρη να ποινικοποιήσουν τις εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος (εκείνες δηλ. που έχουν ως σκοπό τον πορισμό οικονομικού οφέλους), πλην όμως ο Έλληνας νομοθέτης *διεύρυνε* το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 187 σε σχέση με τα οριζόμενα στη Σύμβαση, υπάγοντας σε αυτό όχι μόνο τις εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος,

18. Για τον λόγο αυτόν μάλιστα επισημαίνεται ότι στις πραγματοποιηθείσες οργανώσεις ο διευθύνων είναι το μόνο απολύτως προσωποπαγές μέλος αυτών· βλ. *Λίβος*, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ., ΠoinXp ΞΕ' (2015), σ. 317, σημ. 58

19. Πρβλ. Εισαγγελική Πρόταση *I. Ντογιάκου* στο Βούλευμα του ΣυμβΕφαθ 215/2015, ΠoinXp ΞΕ' (2015), σ. 300, που επεκτείνει το αξιόποινο του διευθύνοντος και σε εκείνους που όχι απλώς διαβιβάζουν τις εντολές του αρχηγού αλλά δίνουν οι ίδιοι δεσμευτικές εντολές στα ιεραρχικά κατώτερα μέλη και εγκρίνουν την παράνομη δράση των απλών μελών. Η άποψη αυτή, ωστόσο, καταλήγει ad absurdum στο συμπέρασμα ολόκληρη η ανώτερη και η μεσαία βαθμίδα ιεραρχία της εγκληματικής οργάνωσης να αποτελείται από διευθύνοντες αυτήν (αφού τα κατώτερα μέλη λαμβάνουν δεσμευτικές εντολές από όλους τους ανώτερους), κάτι που σαφώς υπερβαίνει το νόημα της έννοιας της διεύθυνσης της οργάνωσης.

20. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την καταπολέμηση του Διεθνούς Οργανωμένου Εγκλήματος (2000), άρθρο 2 στοιχ. α'.

21. Βλ. τη μειοψηφία του Εφέτη *N. Σαλάτα* στο Βούλευμα του ΣυμβΕφαθ 215/2015, ΠoinXp ΞΕ' (2015), σ. 292-296.

αλλά κάθε εγκληματική οργάνωση ανεξαρτήτως ταυτότητας (επομένως και τις ιδεολογικές οργανώσεις που δεν επιδιώκουν οικονομικό όφελος), κατά τούτο δε συμμορφούμενος απολύτως προς τις επιταγές της Σύμβασης.²²

6. Ένα τελευταίο ζήτημα που αντιμετώπισε με εύστοχη νομική επιχειρηματολογία η σχολιαζόμενη απόφαση αφορά το άρθρο 29 του Συντάγματος και τη σχέση μεταξύ της απαγόρευσης διάλυσης πολιτικού κόμματος στην ελληνική έννομη τάξη και του επιτρεπτού της ποινικής δίωξης των μελών αυτού. Με την απόφαση γίνεται δεκτό ότι: «Το άρ. 29 του Συντάγματος κατοχυρώνει την ελευθερία των Ελλήνων να ιδρύουν πολιτικά κόμματα και να μετέχουν σ' αυτά, πλην όμως δεν μπορεί η επίκληση της πολιτικής ελευθερίας να δικαιολογήσει στην ελληνική έννομη τάξη την ύπαρξη μίας εγκληματικής ομάδας εσαεί, υπό τον μανδύα του πολιτικού κόμματος, χωρίς καμία απολύτως δυνατότητα εφαρμογής του ποινικού νόμου, με την αιτιολογία ότι –σε επίπεδο συνταγματικού δικαίου– δεν προβλέπεται απαγόρευση αυτού [...]. Καίτοι η εγκληματική συμπεριφορά των μελών ενός τέτοιου κόμματος δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για τη διάλυσή του από πλευράς συνταγματικού δικαίου. Ωστόσο, ουδόλως εμποδίζεται ο ποινικός έλεγχος της συμπεριφοράς των μελών του, ακόμη και με την εφαρμογή του άρ. 187 του ΠΚ, δηλαδή ως εγκληματικής οργανώσεως, εφόσον βέβαια συντρέχουν όλα τα αναγκαία για την πλήρωση της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος αυτού στοιχεία. Αν τα φυσικά πρόσωπα (ηγέτες, μέλη και οπαδοί) αποκλίνουν από τον πολιτικό τους σκοπό και ενωθούν προς διάπραξη εγκλημάτων, αν δηλαδή το κόμμα, η πολιτική οργάνωση ή η ομάδα μεταλλαχθούν σε εγκληματική οργάνωση, τότε χωρεί επ' αυτών η εφαρμογή του άρ. 187 του ΠΚ». Επί των ανωτέρω, επισημαίνεται ότι, σε αντίθεση με αλλοδαπές έννομες τάξεις (όπως λ.χ. τη γερμανική²³),

22. Βλ. αναλυτικότερα Λίβος, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ., ΠοινΧρ ΞΕ' (2015), σ. 317-320.

23. Στο γερμανικό δίκαιο, προβλέπεται η κήρυξη πολιτικού κόμματος ως αντισυνταγματικού με απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, σύμφωνα με το άρθρο 21 του Θεμελιώδους Νόμου, στην παρ. 2 του οποίου ορίζεται: «Κόμματα που βάσει των στόχων τους ή της συμπεριφοράς των οπαδών τους επιδιώκουν να βλάψουν ή να ανατρέψουν τη φιλελεύθερη δημοκρατική θεμελιώδη τάξη ή να θέσουν σε κίνδυνο την υπόσταση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, είναι αντισυνταγματικά». Βλ. επ' αυτού Dürig/Herzog/Scholz-Klein, GG-Kommentar, Lfg. 82 (2018), Art. 21, Rn. 485-584. Μάλιστα, το άρθρο 129 γερμΠΚ (το αντίστοιχο του άρθρου 187 ελλΠΚ) ορίζει στην παρ. 3 ότι η διάταξη για την εγκληματική οργάνωση δεν εφαρμόζεται «όταν η οργάνωση είναι ένα πολιτικό κόμμα το οποίο το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν έχει κηρύξει αντισυνταγματικό» (το λεγόμενο «προνόμιο των κομμάτων», *Parteienprivileg*). Βλ. σχετικά MüKoStGB/Schäfer/Anstötz, 4. Aufl. 2021, StGB § 129, Rn. 68-70· Fischer, StGB, 68. Aufl. (2021), §129, Rn. 30-31· Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 9· Μαργαρίτης / Χατζηγιάννου, Εγκληματικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα, ΠοινΔικ 2014, σ. 174 επ.

δεν είναι επιτρεπτή στο ελληνικό δίκαιο η διάλυση, απαγόρευση ή με άλλο τρόπο θέση ενός πολιτικού κόμματος εκτός νόμου.²⁴ Πλην όμως η ελευθερία ίδρυσης και λειτουργίας πολιτικών κομμάτων παύει να προστατεύεται συνταγματικά, όταν τα κόμματα εκφεύγουν των επιτρεπτών ορίων λειτουργίας που το ίδιο το Σύνταγμα διαγράφει, δηλ. όταν η δράση τους δεν εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος (άρθρο 29 παρ. 1 Συντ).²⁵ Συνεπώς, στην περίπτωση που δεδηλωμένος στόχος ενός πολιτικού κόμματος είναι η διάπραξη εγκλημάτων, τότε δεν υφίσταται συνταγματικό εμπόδιο στην εφαρμογή του ποινικού νόμου επί των δραστών/μελών του και στην υπαγωγή του κόμματος στην έννοια της εγκληματικής οργάνωσης κατ' άρθρο 187 ΠΚ.²⁶

24. *Μαυριάς*, Συνταγματικό Δίκαιο, 5^η εκδ. (2014), σ. 412· *Χρυσόγονος*, Συνταγματικό Δίκαιο (2014), σελ. 268· *Ράικος*, Συνταγματικό Δίκαιο, 4^η ΕΚΔ. (2011), σ. 496· *Δημητρόπουλος*, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου (2011), σ. 711.

25. *Ανθόπουλος*, σε: *Σπυρόπουλο/Κοντιάδη/Ανθόπουλο/Γεραπετρίτη* (επιμ.), ΕρμΣ (2017), Άρθρο 29, πλαγί αριθμ. 32.

26. *Σατλάνης / Μαργαρίτης*, Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης; ΠoinΔικ 2013, σ. 764-765· *Μαργαρίτης / Χατζηιωάννου*, Εγκληματικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα, ΠoinΔικ 2014, 178· *Κοτσαλής*, Περί της ποινικής ευθύνης αρχηγού πολιτικού κόμματος και βουλευτή για το αδίκημα της συγκρότησης, διεύθυνσης και ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, ΠoinΧρ ΞΕ' (2015), σ. 554· *Χλούπης*, Το άρθρο 187, ΠoinΔικ 2020, σ. 546· *Δρόσος*, Χρυσή Αυγή, ποινικός νόμος και Σύνταγμα, ΘΠΔΔ 2020, 1065 επ.